

Prof. dr hab. Sebastian Wojciechowski
Uniwersytet im. Adama Mickiewicza
Wydział Nauk Politycznych i Dziennikarstwa
Zakład Studiów Strategicznych

Poznań, 29.04.2024 r.

Recenzja pracy doktorskiej

mgr. Sławomira Cieśli pt. „Budowa narodowego systemu antydostępowego jako determinant wzmocnienia odporności Polski” przygotowanej pod kierunkiem promotora dr. hab. Zdzisława Polcikiewicza – prof. UMK oraz promotora pomocniczego dr. Roberta Reczkowskiego

Bezpieczeństwo jest jedną z fundamentalnych potrzeb. Dotyczy ono różnorodnych sfer ludzkiej aktywności, począwszy od płaszczyzny militarnej przez uwarunkowania polityczne czy ekonomiczne, a kończąc na aspektach surowcowych, demograficznych, ekologicznych i wielu innych. Można je rozpatrywać zarówno w wymiarze jednostkowym, grupowym, państwowym czy transnarodowym. Szczególnym tego odzwierciedleniem jest wzmocnianie odporności danego podmiotu na różnego rodzaju wyzwania czy zagrożenia. Powyższe kwestie, w odniesieniu do Polski i budowania narodowego systemu antydostępowego analizowanego jako kluczowy determinant wzmocnienia odporności naszego państwa, uczyniono przedmiotem ocenianej rozprawy.

Przedłożona recenzja obejmuje cztery następujące części składowe: ocenę przedmiotu, celów, pytań i hipotez badawczych dysertacji (punkt 1), analizę struktury i zawartości doktoratu (punkt 2), omówienie zastosowanych metod badawczych oraz podstawy źródłowej pracy (punkt 3), a także zaprezentowanie konkluzji końcowych (punkt 4).

1. Przedmiot, cele oraz pytania i hipotezy badawcze dysertacji

Głównym przedmiotem badań są zagadnienia dotyczące potrzeby i możliwości budowy narodowego (polskiego) systemu antydostępowego oraz związanych z tym zdolności antydostępowych rozpatrywanych w kontekście ich wpływu na bezpieczeństwo Polski. W dysertacji wprowadzono ograniczenia czasowe wynikające między innymi z dostępu do informacji niejawnych, zmieniających się uwarunkowań wewnętrznych i międzynarodowych oraz przeprowadzonych badań sondażowych realizowanych z użyciem wywiadu eksperckiego, w okresie od września 2021 r. do kwietnia 2022 r.

Za główny cel poznawczy przyjęto zbadanie potrzeb i możliwości budowy narodowego systemu antydostępowego oraz określenie jego wpływu na poziom bezpieczeństwa państwa. Za cel diagnostyczny uznano zidentyfikowanie przyczyn słabości Polski w odniesieniu do niektórych – wybranych wewnętrznych i zewnętrznych zagrożeń dla bezpieczeństwa narodowego. Z kolei celem praktycznym uczyniono określenie założeń i zaprezentowanie koncepcji budowy spójnego, wielowymiarowego systemu antydostępowego RP.

W sposób bezpośredni nawiązuje do tego główne pytanie badawcze oraz pytania szczegółowe. Zostały one zredagowane w sposób następujący:

- W jakim stopniu budowa własnego narodowego systemu antydostępowego wpłynie na poziom odporności Polski, a tym samym na zwiększenie bezpieczeństwa narodowego?
- Jaki jest charakter współczesnego środowiska bezpieczeństwa?
- Jaka jest odporność Polski na współczesne zagrożenia?
- Czym charakteryzują się współczesne systemy antydostępowe w wybranych państwach świata?
- Jaki kształt powinien mieć polski narodowy system antydostępowy?
- Jaki może być wpływ narodowego systemu antydostępowego na bezpieczeństwo Polski oraz jakie zmiany legislacyjne, proceduralne, organizacyjne czy techniczne należy wprowadzić, aby zapewnić jego powstanie i funkcjonowanie?

Powyższe pytania uznać należy za wartościowe poznawczo i w pełni uzasadnione. Ich rozszerzeniem jest hipoteza główna oraz pięć hipotez szczegółowych. Główna zakłada, że „w aktualnych uwarunkowaniach

środowiska bezpieczeństwa Polski budowa narodowego systemu antydostępowego jest koniecznością i zdecydowanie wpłynie na podniesienie poziomu odporności naszego państwa na zagrożenia zewnętrzne oraz wewnętrzne, a tym samym przyczyni się do zwiększenia bezpieczeństwa narodowego. Wymaga to wprowadzenia wielu zmian legislacyjnych, organizacyjnych czy technicznych, a tym samym znacznych nakładów finansowych, ale należy podkreślić fakt, że bezpieczeństwo naszego państwa jest najważniejsze” (s. 22). Zaznaczając przy tym jednak bardzo mocno, iż wspomniane bezpieczeństwo oraz towarzysząc jemu przekonanie nie może być uzasadnieniem dla podejmowania działań agresywnych lub bezprawnych realizowanych w imię własnego bezpieczeństwa. Natomiast hipotezy szczegółowe zostały sformułowane następująco:

1. Współczesne środowisko bezpieczeństwa w perspektywie co najmniej do 2040 roku będzie cechowało się dużą złożonością i niepewnością. W konsekwencji należy liczyć się z występowaniem licznych zagrożeń, których źródłem może być zarówno podmiot państwowy, jak i niepaństwowy działający we wszystkich klasycznych domenach operacyjnych (ląd, morze, kosmos, przestrzeń powietrzna, cyberprzestrzeń), a także w domenach aktualnie pozostających poza klasyfikacją jako domena operacyjna – np. domena kognitywna. Dlatego Polska powinna efektywnie rozwijać własny potencjał obronny i ochronny, aby skutecznie reagować na wszystkie zagrożenia we wszelkich stanach gotowości obronnej państwa. Ze względu na agresywną i mocarstwową politykę Rosji, traktowanej obecnie jako największe źródło zagrożeń dla RP, podstawą odstraszania potencjalnego agresora powinny być nie tylko nowoczesne i dobrze wyposażone siły zbrojne, zdolne do prowadzenia operacji wielodomenowych, ale również efektywny system antydostępowy zdolny do neutralizowania przewagi przeciwnika.
2. W budowę odpornego państwa powinny być zaangażowane wszystkie podmioty odpowiedzialne za bezpieczeństwo RP. Tylko holistyczne podejście może bowiem przynieść zamierzone efekty. Dlatego też za budowę odporności powinny być odpowiedzialne zarówno władze cywilne, jak i wojskowe. Nie można dopuścić do nieskoordynowanych

działań, które w skrajnie niekorzystnych warunkach mogą doprowadzić do obniżenia, a nawet utraty odporności. Z dużym prawdopodobieństwem można założyć, że obecny stan odporności Polski jest na niskim poziomie oraz należy zintensyfikować prace nad jej wzmocnieniem.

3. Systemy antydostępowe funkcjonujące zarówno w Chinach, jak i w Rosji powodują powstanie następującego dylematu strategicznego dla członków Sojuszu: w jaki sposób i za jaką cenę je pokonać? Systemy te zapewniają możliwość niezakłóconej projekcji siły i osiągnięcie założonych celów w warunkach zmniejszonego ryzyka oddziaływania państw NATO. Nie do przecenienia jest także poczucie bezpieczeństwa strony dysponującej takimi systemami, chociażby dzięki możliwości zapewnienia ciągłości funkcjonowania własnych elementów infrastruktury krytycznej. Powoduje to konieczność uwzględnienia przez Sojusz wysokich strat, jak również zaplanowania ogromnego wysiłku logistycznego w celu uzyskania zakładanych rezultatów. Niezwykle istotna jest przy tym także potrzeba przeznaczenia niebagatelnych środków finansowych na badania związane z rozwojem nowych narzędzi umożliwiających pokonanie takich systemów.
4. Dotychczas zbudowane systemy antydostępowe spełniają swoją funkcję głównie jako element odstraszenia. Zatem, rozsądnie zaplanowany, we współpracy z innymi państwami regionu, system będący swojego rodzaju tarczą pozwoliłby na stworzenie warunków powodujących u przeciwnika poczucie niepewności w zakresie szacunkowych zysków. Budując taki system, nie można jednak skupić się tylko na budowie tarczy, za którą można bezpiecznie się ukryć. Należy także podjąć kroki zmierzające do tworzenia zdolności do rażenia przeciwnika we wszystkich domenach, jeszcze na jego terytorium. Tylko taki skoordynowany system tarczy i włączni pozwoli na pojawienie się u przeciwnika przeświadczenia o niecelowości ataku.
5. Właściwie ukształtowany w oparciu o koncepcję prowadzenia operacji wielodomenowych – narodowy system antydostępowy w znaczący sposób poprawi odporność Polski w niektórych jej obszarach. Właściwie skoordynowane i zsynchronizowane działania w obszarach dowodzenia,

rozpoznania, rażenia, obrony przed uderzeniami oraz zabezpieczenia logistycznego w każdej z istniejących domen operacyjnych pozwoli na uzyskanie zmultiplikowanego efektu. Należy jednak podkreślić fakt, że przygotowanie takiego systemu będzie wymagało przeprowadzenia zmian prawnych, zakupu odpowiedniego sprzętu do realizacji zaplanowanych działań, jak również zmian w procesie szkolenia.

Powyższe ujęcie problemu ma charakter kompleksowy i świadczy nie tylko o dużej wiedzy teoretycznej Doktoranta, ale też posiadaniu przez Niego niezbędnego doświadczenia praktycznego pozwalającego na kompatybilne i wartościowe poznawczo zespolenie poszczególnych, ściśle powiązanych ze sobą komponentów wchodzących w różnorakie interakcje. Wartość poznawcza części przytoczonych hipotez została jednak obniżona przez brak doprecyzowania. Dotyczy to głównie hipotezy numer 1 i 5. W przypadku pierwszej z nich należało wykroczyć poza bardzo ogólnikowe i oczywiste stwierdzenia typu: „współczesne środowisko bezpieczeństwa w perspektywie co najmniej do 2040 roku będzie cechowało się dużą złożonością i niepewnością. W konsekwencji należy liczyć się z występowaniem licznych zagrożeń, których źródłem może być zarówno podmiot państwowy, jak i niepaństwowy działający we wszystkich klasycznych domenach operacyjnych” (s. 23) – wskazując choćby na konkretne kluczowe przykłady czy tendencje kształtujące obecnie ewolucję środowiska bezpieczeństwa na przykład w odniesieniu do pogłębiającej się rywalizacji amerykańsko-chińskiej, eskalacji procesów dezintegracyjnych czy zachodzącej wielowymiarowej zmiany układu sił na „światowej szachownicy”. Natomiast w odniesieniu do hipotezy piątej warto wskazać precyzyjnie w których przede wszystkim obszarach oraz w jakim zakresie narodowy system antydostępowy poprawi odporność Polski, a nie ograniczać się tylko do stwierdzenia, iż „narodowy system antydostępowy w znaczący sposób poprawi odporność Polski w niektórych jej obszarach” (s. 24). Co więcej, wymieniając jakie działania w procesie jego przygotowania będą niezbędne należało, obok uwzględnionych kwestii („będzie wymagało przeprowadzenia zmian prawnych, zakupu odpowiedniego sprzętu do realizacji zaplanowanych działań, jak również zmian w procesie szkolenia” - s. 24) wypunktować także i inne ważne komponenty, jak choćby zapewnienie w dłuższej

perspektywie czasowej odpowiedniej ciągłości strategicznej czy politycznej, rozwiązań strukturalnych, środków finansowych, możliwości logistycznych itp.

2. Analiza struktury i zawartości doktoratu

Recenzowana rozprawa składa się ze: wstępu, pięciu rozdziałów, zakończenia, spisu tabel i rysunków, bibliografii oraz załączników. Poszczególne jej części są ze sobą logicznie powiązane i stanowią spójną całość. Bardzo potrzebnym, a zarazem wartościowym rozwiązaniem jest zwieńczenie każdego z merytorycznych rozdziałów krótkimi konkluzjami.

We wstępie zaprezentowano między innymi: rozumienie i znaczenie pojęcia „bezpieczeństwo”, wskazano na istotę oraz rangę budowania odporności rozpatrywanej między innymi w kontekście polityki odstraszenia i obrony oraz skutecznego wypełniania podstawowych zadań, co dobitnie można zaobserwować na przykładzie NATO, a także działań podjętych w tym zakresie w Polsce. Scharakteryzowano ponadto strukturę dysertacji zaznaczając przy tym, iż jest ona zarówno opracowaniem teoretycznym (poznawczym), jak i praktycznym. W tej części pracy słusznie wskazano na znaczenie bezpieczeństwa w życiu człowieka oraz struktur społecznych utożsamiając to z poglądami A. Masłowa, który rozpatrywał bezpieczeństwo jako jedną z najważniejszych (drugą w hierarchii) potrzebę zasadniczą. Przy czym podkreślić trzeba, iż bezpieczeństwo przez poszczególnych specjalistów bywa klasyfikowane na różne sposoby i tak na przykład W. Thomas stawia je na pierwszym miejscu wśród ogółu omawianych potrzeb. Podobna uwaga dotyczy właściwego wskazania występowania silnych zależności zachodzących pomiędzy sferą cywilną i wojskową bezpieczeństwa, pamiętając jednakże o coraz częstszym zacieraniu się ukształtowanych kiedyś pomiędzy nimi granicy. Co najmniej polemiczna, choćby w kontekście procesów obserwowanych w cyberprzestrzeni, jest też opinia, iż „natura działań wojennych pozostaje niezmienną” (s. 8).

Rozdział pierwszy pt. „Metodologiczne podstawy procesu badań” ma charakter teoretycznego wprowadzenia i koncentruje się wokół takich zagadnień, jak: uzasadnienie wyboru tematu, ukazanie przedmiotu i celów badań, zaprezentowanie problemu badawczego oraz związanych z tym hipotez,

a także ukazanie metod, technik i narzędzi badawczych oraz szczegółowe omówienie doboru próby badawczej czy charakterystyki respondentów. Zostało to w sposób właściwy zespolone z scharakteryzowaniem obszaru badań i przebiegu procesu badawczego.

Rozdział drugi „Charakterystyka współczesnego środowiska bezpieczeństwa państwa” obejmuje kilka kluczowych części składowych odnoszących się do zaprezentowania znaczenia, istoty, uwarunkowań oraz najważniejszych trendów występujących w obrębie obecnego, jak i prognozowanego środowiska bezpieczeństwa państwa. Szczegółowej analizie poddano wymiar: zdrowotny (przypadek pandemii Covid-19), polityczny i geopolitycznym, ekonomiczny, społeczny, technologiczny, a także środowiskowy. Jest to kompleksowe ukazanie zagadnienia oraz wskazanie zachodzących pomiędzy jego poszczególnymi komponentami interakcji. Bardzo wartościowe oraz potrzebne (zarówno w wymiarze sumarycznym, jak i prognostycznym) jest omówienie wpływu pandemii Covid-19 na środowisko bezpieczeństwa. Z kolei rozpatrując zagadnienia migracyjne w większym stopniu należało podkreślić znaczenie migracji klimatycznych, które nabierają coraz większego znaczenia w środowisku międzynarodowym. Odnosząc się natomiast do zjawiska sekularyzacji warto podkreślić, iż nie ma ono wymiaru globalnego, albowiem jak pokazują najnowsze badania, choć proces ten narasta na przykład w Europie – w skali całego świata – w rzeczywistości słabnie. Natomiast bardzo poważnym zagrożeniem dla bezpieczeństwa jest ponowny wzrost fundamentalizmu islamskiego, czego przejawem jest kolejna eskalacja działalności na przykład ISIS czy Al-Kaidy.

Z zaprezentowaną powyżej problematyką bardzo dobrze koresponduje rozdział trzeci „Diagnoza odporności Polski na zagrożenia”. Zaprezentowano w nim pojęcie oraz istotę odporności państwa, a także wskazano i omówiono kluczowe związane z tym zagrożenia. W dalszej części dokonano analizy sposobów budowy odporności państwa oraz towarzyszących temu uwarunkowań. Istotą tego rozdziału jest jednak ocena stopnia odporności Polski rozpatrywana w kontekście fundamentalnych zagrożeń do których zaliczono następujące zagadnienia: ciągłość sprawowania władzy, zabezpieczenie dostaw energii, zarządzanie procesem przemieszczania ludności, wydolność

służby zdrowia, zabezpieczenie zasobów wody pitnej oraz żywności, odporność infrastruktury telekomunikacyjnej, jak również odporność systemów transportu.

Rozszerzeniem tych aspektów jest następną (czwartą) część pracy zatytułowana „Charakterystyka systemów antydostępowych wybranych państw”. W pierwszej kolejności głównym punktem odniesienia uczyniono tutaj zagadnienia teoretyczne związane między innymi z pojęciem i genezą systemów antydostępowych czy charakterystyką ich najważniejszych elementów. Natomiast w dalszej części przedstawiono dwa wybrane studia przypadku odnoszące się do ukazania rosyjskiego oraz chińskiego systemu antysystemowego wskazując między innymi na różnice w ich budowie czy przyjęte cele. Uczyniono to z uwzględnieniem wyzwań i zagrożeń generowanych w odniesieniu do NATO, zatem także i Polski.

Trafnie zwrócono uwagę na fakt, iż w rozwiązaniu rosyjskim nowym komponentem jest stworzenie odpowiednich warunków do projekcji siły, choćby poprzez zakłócanie przemieszczania się wsparcia Sojuszu, w tym ograniczanie lub wręcz zablokowanie dostępu do portów bałtyckich. Natomiast w przypadku Chin potencjał antydostępowy służy przede wszystkim realizacji interesów politycznych i ekonomicznych. Wynika to z faktu, że chińska gospodarka skoncentrowana na eksporcie opiera się w głównej mierze na swobodnym korzystaniu z dróg morskich, stąd też niezbędna jest stała obecność Chin w Azji Południowo-Wschodniej. Chińska koncepcja strategiczna bazuje zatem na „wykorzystaniu wyspecjalizowanych środków militarnych skoncentrowanych w wybranych rejonach (np. sztuczne wyspy) pozwalających na izolowanie i utrzymywanie potencjalnych sił morskich przeciwnika (w zamyśle sił amerykańskich) na dużych odległościach od ich kontynentalnych granic” (s. 124).

Ważna jest ponadto zawarta w tej części dysertacji konstatacja głosząca, iż „przez ostatnie lata członkowie NATO prowadzili przede wszystkim ekspedycyjne działania antyterrorystyczne, przeciwrzebelianckie czy operacje reagowania kryzysowego. Obecne działania Rosji oraz Chin powodują, że konieczne stało się wypracowanie nowego spojrzenia odnoszącego się do czasowych, przestrzennych, funkcjonalnych i strukturalnych aspektów podejścia Sojuszu do rozwoju sztuki wojennej i prowadzenia działań zbrojnych” (s.125).

W ostatnim - piątym rozdziale pt. „Koncepcja narodowego systemu antydostępowego” skoncentrowano się natomiast na ukazaniu potrzeby budowy takiego systemu w Polsce, zaprezentowaniu jego ogólnych założeń, scharakteryzowaniu elementów funkcjonowania systemu antydostępowego oraz ich wykorzystaniu, a także potraktowaniu polskiego systemu antydostępowego jako komponentu rozwiązań stosowanych w tym zakresie w obrębie NATO.

Autor pracy słusznie zauważył, że „zasadne jest budowanie systemu antydostępowego na zasadzie tarczy i włóczni, tzn. zdolności do obrony i uderzenia na dużych odległościach. Dlatego istotne jest dalsze inwestowanie w nowoczesne, efektywne systemy umożliwiające oddziaływanie we wszystkich domenach. Posiadanie takich środków zwiększa koszty, które przeciwnik będzie musiał ponieść podczas agresji” (s. 154). Dodając jednocześnie, iż rosyjska agresja na Ukrainę, z jednej strony – co oczywiste – znacząco zwiększyła poziom zagrożenia, natomiast z drugiej pogłębiła świadomość jego występowania, potęgując tym samym zwiększenie szans na realizację rozpatrywanego scenariusza.

Zwieńczeniem rozprawy jest zakończenie, które z jednej strony ma charakter syntetyczny, a z drugiej wartościowy poznawczo. Ustosunkowano się w nim do przedstawionych wcześniej problemów badawczych. Doktorant zwrócił między innymi uwagę na fakt, iż ze względu na dużą dynamikę procesów zachodzących w środowisku bezpieczeństwa problematyczne staje się precyzyjne określenie rzeczywistego inicjatora zagrożeń – czego dobitnym przykładem jest choćby współpraca Iranu z Hamasem czy Hezbollahem. W pełni zgodzić się też należy z stwierdzeniem, iż „system antydostępowy powinien posiadać zdolności do oddziaływania we wszystkich zidentyfikowanych pięciu domenach, jak również w domenie kognitywnej. Tylko taki spójny i skoordynowany system ma szansę stać się rzeczywistą przeszkodą dla przeciwnika. Umiejętność wykorzystania atutów takiego systemu będzie z pewnością jedną z istotnych kwestii rozważanych podczas jego budowy” (s. 159).

3. Omówienie zastosowanych metod badawczych oraz podstawy źródłowej pracy

W celu realizacji zaprezentowanego powyżej przedmiotu badań w dysertacji wskazano na zastosowanie kilku metod i technik badawczych. Nie zawsze jednak zostały one w sposób prawidłowy rozróżnione. Zaliczono do nich między innymi: zastosowanie analizy SWOT, użycie metody abstrahowania, porównawczej, uogólnienia, wnioskowania, sondażu diagnostycznego (wywiad ekspercki przeprowadzony w oparciu o autorski kwestionariusz zawierający 5 pytań problemowych), obserwacji czy badania dokumentów. Nie wskazano natomiast – choć w pełni zastosowano na przykład metodę systemową czy instytucjonalno-prawną.

Doktorant przeprowadził dogłębną i obszerną kwerendę materiałów. Ich dobór oraz wykorzystanie jest prawidłowe. Dzięki temu udało się zgromadzić bardzo wartościowy z naukowego punktu widzenia materiał badawczy. Został on następnie wnikliwie zbadany i umiejętnie zastosowany w dalszych etapach procesu badawczego.

Uwzględniona literatura obejmuje opracowania w języku polskim oraz angielskim. Są one podzielone na kilka części składowych, takich jak: książki i artykuły, akty normatywne i prawne, raporty instytucji państwowych oraz źródła internetowe. Zaprezentowana formuła podziału ma charakter autorski i w pewnych aspektach zawiera poważne mankamenty. Zwyczajowo pierwszym punktem odniesienia powinny być akty prawne, a nie „książki i artykuły”. Co więcej, nie można w jednej, tak zatytułowanej kategorii zaprezentować równocześnie na przykład: monografii, artykułów w czasopismach naukowych czy pracach zbiorowych, słowników, encyklopedii, roczników statystycznych, komunikatów z badań (np. CBOS), biuletynów, ekspertyz czy analiz. Taka błędna sytuacja ma niestety jednak miejsce w ocenianej pracy. Towarzyszą temu również usterki w zapisie dotyczące choćby braku stosowania dużej litery przy tytułach czasopism naukowych – np. „Bezpieczeństwo narodowe” czy „Zeszyty naukowe”.

4. Konkluzje

Podsumowując pragnę podkreślić, że oceniana dysertacja zarówno pod względem merytorycznym, jak i warsztatowym odpowiada określonym normom oraz standardom. Jest to interesująca praca, która stanowi istotny wkład w rozwój badań naukowych w zakresie nauki o bezpieczeństwie, ze szczególnym uwzględnieniem interakcji zachodzących pomiędzy budową narodowego systemu antydostępowego i wzmacnianiem odporności Polski, a polityką bezpieczeństwa RP.

Rozprawa ze względu na swoją istotę, specyfikę oraz zawartość bardzo znacząco wypełnia lukę występującą w tym zakresie tematycznym w polskim piśmiennictwie naukowym. Autor dysertacji w sposób umiejętny zespolił różne aspekty analizy obejmujące między innymi komponenty: geopolityczne, geostrategiczne, militarne, ekonomiczne, społeczne, technologiczne czy ekologiczne.

W wyniku przeprowadzonego procesu badawczego uzyskano wartościowe z naukowego punktu widzenia opracowanie spełniające obowiązujące wymagania prawne. Praca stanowi oryginalne, samodzielne i oparte na podstawie teoretycznej rozwiązanie problemu badawczego.

Recenzowana rozprawa doktorska Pana mgr. Sławomira Cieśli spełnia warunki określone w art. 187 ustawy z dnia 20 lipca 2018 r. Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce (Dz. U. z 2021 r., poz. 478). W związku z tym wnioskuję do Rady Dyscypliny Nauki o Bezpieczeństwie UMK w Toruniu o dopuszczenie Doktoranta do dalszych etapów postępowania w sprawie nadania stopnia doktora w dziedzinie nauki społeczne - w dyscyplinie nauki o bezpieczeństwie.

Sebastian Wojciechowski

